

**С.Ф. РУСОВА ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ
НА ЧЕРНІГІВЩИНІ (КІНЕЦЬ ХІХ СТ.)**

У статті на основі архівних матеріалів висвітлено погляди С.Ф. Русової на трудове виховання в школах Чернігівської губернії (II період перебування родини Русових на Чернігівщині)

У сучасних умовах реформування освіти особливо великого значення набуває розробка теоретичних і практичних аспектів проблеми трудового виховання підростаючого покоління. Одним із шляхів її вирішення є звернення до прогресивних здобутків історико-педагогічної спадщини й творче використання їх у сучасному педагогічному досвіді.

Особливо актуальним для освітян Чернігівщини є творчий доробок С.Ф. Русової, яка приділяла у своїх творах значну увагу проблемам шкільництва поліського краю, у якому вона народилася і виросла.

До аналізу різноманітних аспектів педагогічної спадщини С.Ф. Русової зверталися І.В. Зайченко, Є.І. Коваленко, З.І. Нагачевська, І.М. Пінчук, О.В. Проскура, О.В. Сухомлинська та ін.

Метою даної статті є висвітлення поглядів С.Ф. Русової на деякі проблеми трудового виховання в школах Чернігівської губернії, розкритих нею на сторінках «Земского сборника Черниговской губернии» під час другого перебування родини Русових на Чернігівщині (1895 – 1899 рр.).

Аналіз творчого доробку вченої-педагога, вже відомого широкому науковому загалу, свідчить про те, що питанням трудового виховання підростаючого покоління вона надавала дуже великого значення. Таку ж тенденцію можна помітити, аналізуючи маловідомі статті С. Русової, написані нею у чернігівський період життєдіяльності (1895 – 1899 рр.).

Зокрема, у 1897 році, у № 1 «Земского сборника Черниговской губернии» була надрукована ґрунтовна стаття С. Русової «Отношение народа к грамотности и книге», у якій вона, поряд із загальноосвітніми питаннями, вагоме місце відводила проблемі трудового виховання учнів. Підґрунтям для цієї публікації стали матеріали, зібрані Борзенською повітовою і Чернігівською губернською управами серед сільського населення з метою виявлення його вимог до народної школи. Проаналізувавши і узагальнивши зібрані відомості, С. Русова приходить до важливого висновку про необхідність відкриття у Чернігівській губернії училищ із розширеною програмою, у яких обов'язковими предметами викладання мають бути ремесла і сільське господарство. Зокрема вона зазначала: «На земство покладається самим життям нова обов'язкова турбота: у всіх великих селах, де є 1000 дворів, відкривати училища нового типу з курсом, який відповідає більш широким вимогам, висловлюваними самими селянами. У цих школах необхідно викладати геометрію, географію, історію, природознавство, сільське господарство; при них обов'язково мають бути ремісничі відділення. Цього роду знань просить сам народ, і школи такого типу не були б лише теоретичними насадженнями, а цілком життєвими і дійсно дали б дієві результати для піднесення розумового і економічного становища нашого народу» [1, 25]. Свої висновки С. Русова підкріплює висловлюваннями селян (Шевченка і Алексеєва із Івангорода), які говорили, що якби земська школа, крім уміння читати і писати, давала ще й спеціальні знання, як наприклад, сільськогосподарські чи ремісничі, то від цього була б велика користь і самим учням й іншим людям.

Крім відкриття училищ нового типу, – на думку вченої-педагога, земству необхідно клопотати про розширення курсу викладання і в існуючих однокласних училищах із трирічним терміном навчання.

Ще одним важливим питанням, яке піднімає С. Русова у своїй статті, є необхідність звернення належної уваги на розвиток жіночої освіти у регіоні, що теж зумовлюється потребами самого життя.

За її переконанням, у селах потрібно відкривати спеціальні школи для дівчаток із доповненням до загального курсу рукодільних занять, що теж сприятиме піднесенню рівня дружини і матері у селянському середовищі [1, 17].

Аналіз вищезазначеної статті С. Русової свідчить про те, що предметом її зацікавлення була й подальша доля випускників народних училищ. Основуючись на матеріалах, зібраних учителями Борзенського повіту, вона наводить у своїй публікації цікаві статистичні дані стосовно вибору життєвого шляху 309 хлопчиків, які у 1891-1892 навчальному році закінчили народне училище (68 – продовжили навчання у двокласних міністерських, духовних і залізничних училищах, фельдшерській школі і в учительському інституті; 32 – зайнялися ремеслами; 20 – стали писарями; 1 – пішов в монастир; 14 – поступили на державну службу і т.і., а найбільша частина – 147 хлопчиків зайнялися тією ж сільськогосподарською працею, яка із віку в вік годувала їх батьків [1, 17]. Тобто, це теж є свідченням того, що в народних училищах, крім загальноосвітніх знань, необхідно викладати предмети, які готуватимуть учнів до майбутнього трудового життя, вважала С. Русова.

Джерелознавчий аналіз матеріалів Державного архіву Чернігівської області, зокрема публікацій у Земском сборнике Черниговской губернии дозволив виявити ще одну ґрунтовну статтю С. Русової «Освещение здания первой земской ремесленной школы в Черниговской губернии» [2]. У ній, як і в попередній, проаналізованій нами публікації, значне місце відводиться проблемі трудового виховання молоді шляхом заснування першої земської сільської ремісничої школи в Чернігівській губернії, яка була розміщена в Олешні – селищі, де народилася С. Русова.

Детально проаналізувавши причини, що спонукали земство до відкриття цієї гончарної школи і посилаючись на наукові розвідки відомого київського професора Армашевського, який у 1874-1875 рр. досліджував Олешнянський район і описав за допомогою мікроскопічного аналізу

різноманітні зразки гончарної глини (жовтої, червоної, коричневої, фіолетової, сіро-білої), автор статті переконливо доводить значимість створеної ремісничої майстерні як для дорослого населення в плані поліпшення його матеріального становища, так і для учнів, яким надається можливість освоювати гончарну справу удосконаленими способами у добре устаткованій школі під керівництвом досвідченого майстра. На цьому наголошували й почесні гості, які були присутні на освяченні гончарної майстерні, зокрема, голова Чернігівської губернської управи В. Хижняков, відомий в Київській і Полтавській губерніях діяч з професійної освіти – А. Лоначевський-Петруняка та інші. У статті наводяться листи інших осіб, які з тих чи інших причин не були присутні на відкритті, однак, теж висловили найкращі побажання в адресу нового навчального закладу.

У контексті завдань нашого дослідження важливими є думки С. Русової: 1) щодо зумовленості змісту трудового навчання учнів (гончарне ремесло) специфікою регіональних умов (наявність значних запасів гончарної глини); 2) щодо посиленості і доступності дитячої праці (хлопчики 11-12 років уже самостійно виготовляли невеликі горщики і глиняні іграшки (коники або свистуни)); 3) стосовно значних переваг організованого групового навчання над кустарним (під керівництвом майстра-самоучки).

Важливо підкреслити, що із ремісничої майстерні, відкритої 26 лютого 1895 р., про яку пише С. Русова, виріс добре відомий Олешнянський центр гончарства, знаний своїми виробами не лише в Україні, а й далеко за її межами.

Таким чином, аналіз творчого доробку вченої педагога свідчить про те, що питанням трудового виховання підростаючого покоління вона надавала великого значення. На важливість цієї проблеми С.Ф. Русова неодноразово вказувала у публікаціях, написаних нею у чернігівський період життєдіяльності.

Література

1. Русова С. (С.Р.) Отношение народа к грамотности и книге // Земский сборник Черниговской губернии. – 1897. – № 1. – С. 7-28.
2. Русова С. (С.Р.) Освещение здания первой земской ремесленной школы в Черниговской губернии // Земский сборник Черниговской губернии. – 1895. – № 1-3. – С. 138-164.